

Oponentský posudek doktorské disertační práce Mgr. Mlady Mikulicové „Obraz nebeského shromáždění ve Starém zákoně a literární paralely starověkého Předního východu“ (FFUK Praha 2007, 231 str.)

Celkem dlouhý titul¹ naznačuje cíl, který si doktorandka stanovila, totiž z různých stran a zevrubně prozkoumat vlivy předovýchodních polyteistických náboženství na izraelský monoteismus, jehož vyjádření nacházíme na různých místech a v různých textových rovinách Starého zákona. Je to téma široké, obtížné, u nás nikdy zatím nezpracované a ve světě sice již vícekrát rozebírané, ale nikdy v tak širokém záběru, který Mikulicová předkládá. Volbu této problematiky velmi oceňuji, stejně jako jazykovou vybavenost doktorandky, která pracuje s prameny hebrejskými, řeckými a latinskými, ale i akkadskými a ugaritskými (zde zřejmě na základě kritického rozboru různých překladů a edic)². V případě sekundární literatury samozřejmě se všemi evropskými světovými jazyky.

Bibliografie práce (s. 212 – 231) je impozantní a přehledně rozdělená a uspořádaná. Zvláště překvapuje množství intertestamentárních textů a komentářů, které doktorandka dohledala a zahrnuje do svých výkladů. Prokázala tak, že se v současné biblistice při interpretaci knih Starého zákona nemůžeme obejít bez znalosti textů, které se po dlouhém procesu kanonizace nakonec do SZ nedostaly. K „ostatním starověkým textům“ (s. 214 – 218) mám připomínku. V mnoha případech se nejedná o texty publikované in extenso, ale spíše o sekundární literaturu (výklady a komentáře). Dotaz: Měla doktorandka díla klasické a patristické literatury, publikovaná v kolem poloviny 19. století, skutečně k dispozici? Možná, že jsou dnes již digitalizovány (nevím), ale velmi mne zajímá, kde se dá u nás k nim dostat. Oponent se při obhajobě také může dozvědět o své nevědomosti o místních knižních fondech. A to bude dobře.

Zařazení této doktorské disertace k obhajobě před Komisí teorie a dějin literatur zemí Asie a Afriky bylo správným rozhodnutím. Mikulicová zkoumá zvolenou problematiku literárně kriticky a komparatisticky se znalostí moderních biblistických, religionistických a teologických přístupů. Také nás obšírně a kriticky (!) seznamuje s nejrůznějšími badatelskými směry a teoriemi, které vznikly v minulosti i se současnými interpretacemi motivu obrazu nebeského shromáždění. Tento obraz je motivem mytologickým a vyskytuje se téměř ve všech polyteistických náboženstvích, tedy i mimo syro-palestinskou oblast, Egypt, Malou Asii, Írán aj. Mikulicová hledala a s úspěchem nalézala ve starozákonních a intertestamentárních textech především mytické obrazy Boha a jeho kosmologické umístění. Správně na řadě míst zdůrazňuje, že Bůh je již ze svého nepřeložitelného kryptografického jména (Jahve) tajemný. Ve stvořtelském mýtu SZ není spojen s žádnou z kosmologických sfér nebes, země a podsvětí. Bůh Jahve existoval odjakživa, o jeho původu a zrození nic nevíme. Přichází z hlubin kosmu, tvoří nebesa a zemi, kterou „zabydluje“ rostlinstvem, vybranými živočichy a nakonec člověkem (lidmi). Je imanentní a všudypřítomný, představuje na rozdíl od polyteismu jedinou božskou sílu. Jeho moc je univerzální a „nebeské shromáždění“ (v NZ u evangleistů např. „rytířstvo nebeské“) tvoří jeho pomocníci, kteří moc Boha podporují a šíří. Nikde se konkrétněji nedozvíme, kdo v nebeském shromáždění byl. Obraz nebeského shromáždění je po dlouhé henoteistické cestě k jednobožství snad jediným residuem, který z dřívějších skupin pozemských, chtonických a podsvětních božstev zůstal (i když ne dominantně) v jahvismu,

¹ Samozřejmě v této práci nejde o literární paralely jako takové, ale právě jenom o literární paralely obrazů nebeského shromáždění. Tedy lépe „... a jeho literární paralely.“

² U akkadských a ugaritských textů a termínů, které Mikulicová uvádí, je zřejmé, že kontrolovala překlady podle edic a dostupných slovníků, což svědčí o její pečlivosti. U klínopisných textů je taková, alespoň vizuální kontrola důležitá.

judaismu, křesťanství a islámu. Tam všude mají „poslové“ za úkol zjevovat vůli Boží (v islámu vůli Proroka). V monoteismu je všude potom jediná božská moc „umístěna“ do nebes, odkud nejvíce působí. V této souvislosti by bylo možná dobré více *obecně religionisticky* pojednat i o působení nebeského shromáždění na chtonickou sféru.

Zásadním přínosem oponované práce je prezentace a rozbor konkrétních příkladů takového působení v analýze mytických obrazů v ikonografii a v textech.

Mýtické obrazy byly jediným prostředkem, jak přiblížit lidem polyteistická božstva v panteonu i jediného Boha, obklopeného na nebesích shromážděním pomocníků. Není náhodou, že v Kanaánu, Egyptě a Mezopotámii bylo takového shromáždění nazýváno „sněmem“, protože jeho účastníci byli sice podřízenými velkými bohy, ale zřejmě měli jako jednotlivci i ve skupinách³ právo na vlastní názory.

Z hlediska teologického, religionistického a nakonec i kulturně antropologického je důležité, a to Mikulicová opakovaně zmiňuje, že mytické obrazy božstva i později Boha zviditelňují, takže Bůh se pro lidi stává nakonec konkrétní bytostí, která ovšem již není antropomorfní⁴. Z polyteistické minulosti je spojena s atributy suverénního vládce (nebeského krále), který měl v polyteismu svůj vladařský dvůr, dvorskou družinu, trůn a insignie moci (zvláštní oděv, korunu, trůn, pastýřskou hůl, případně i žezlo). Doktorandka tyto prvky nalézala ve starozákonních a dalších textech a dokázala na konkrétních příkladech ukázat také praktickou prezentaci jinak tajemného a nekonkrétního Boha. Podařilo se jí to na základě rozboru a literární kritiky různorodých výpovědí.

„Sitz im Leben“ předovýchodních egyptských, mezopotamských a kanaánských mýtů je od 19. stol. stále živým problémem. Tak jako doktorandka jsem zastáncem názoru, že jejich znalost v prostředí kněžstva a dalších skupin tehdejších „vzdělaných lidí“ by neměla praktický význam, kdyby mýty nebyly lidem konkrétně představovány. Dělo se tak pouze při velkých kultovních svátcích a slavnostech, na prostranstvích před chrámy nebo v průběhu kultovních poutí (počátky pelegrinismu)⁵. V práci je ukázána celá řada výpovědí o zrcadlovém vidění pozemského světa jako obrazu světa pozemského (trůn, stolec, soud nad člověkem i Izraelem s tribunálem, astrologická reflexe postavení hvězd). Zatímco po boku kanaánských a mezopotamských mnohočetných božstev vystupovali i mnozí zlí démoni, je v jahvistickém, judaistickém, křesťanském i islámském Božím shromáždění „satan“ (lidově zlý čert) na rozdíl od andělů negativním korelativem, který však má velký význam. Vzbuzuje jako „kontrolor“ víry, morálky a poslušnosti bázeň a strach, a z tohoto prostého důvodu ve starověku byl vlastně motivací víry. Tuto motivaci rozebírá doktorandka všude, kde rozebírá příslušné výpovědi v nesmírně obtížné starozákonní knize Job, při jejíž interpretaci používá nejnovější sekundární literaturu. Satani byli v monoteistických náboženstvích negativní, ale měli stejný úkol jako andělé, totiž jako poslové vypovídat o Bohu (dříve o božstvech) - odrazovat od víry nebo slibovat spásu a vykoupení. Všechna relevantní místa ve SZ a NZ Mikulicová cituje a komentuje.

³ Například v sumerské a babylonské mytologii vystupují v panteonu bozi Anunnakové a Igigové, kteří se účastnili shromáždění božstev v nebesích, ale potom působili ve všech kosmologických sférách různě (Anunnakové zvláště v podsvětí). V Mezopotámii bylo shromáždění bohů jakýmsi parlamentem, jemuž nejvyšší božstva předkládala závažné problémy (např. přelidnění, hluk a neposlušnost lidí) a shromáždění rozhodovalo o opatřeních a trestech, případně i vybíralo „božské hrdiny“, kteří se utkají s protivníky.. Shromáždění zasedala v nebesích a někdy snad i na zemi, ale nevíme to přesně.

⁴ Nreplatí to však sto procentně. Starozákonní bůh má oči, ruce a nohy a také lidské vlastnosti – lituje, trestá, vyčítá, nabádá a raduje se.

⁵ Ve starověku neměli kromě kněží, vládců a případně dalších vysokých hodnostářů lidé do chrámů přístup. To se změnilo podle mého mínění teprve v pomalu a postupně po tzv. „babylonském zajetí Židů“ v 6. stol. př. Kr. a později po návratu Židů v prostředí synagogálních a kolektivních židovských obcí.

V rovině chtonického světa příslušela tato úloha prorokům. Prorockým textům z Mari mohla být věnována větší pozornost, ale na jejich rozbor nebylo místa, neboť by se práce neúnosně rozrostla. Platí to i o úvahách o soudním místě (Hora soudu na Svaté hoře).

Doktorandka se ve všech částech své práce důsledně věnuje literární kritice a konkrétním literárním formám relevantních výpovědí. V souvislosti s literárními obrazy v mýtech a dalších náboženských textech o obrazech nebeského shromáždění zastává podle mého mínění z vějíře jiných ten nejsprávnější názor. I v jahvistickém, judaistickém, a do jisté míry i islámském monoteismu musel být jinak neviditelný a tajemný Bůh lidem různými způsoby představen, aby jeho nový význam pochopili. Kultovní drama, které Mikulicová důkladně rozebírá, bylo jenom jedním z prostředků. Dalšími prostředky byly kultovní obřady (manuální manipulace s kultovními předměty, modlitby, vzývání a zařikávání). Ne všichni proroci byli vzdělaní a mohli své myšlenky zapsat, ale i oni byli, na rozdíl od věstců (ti pracovali na zakázku), světskými a altruistickými šířiteli srozumitelného obrazu nebeského Boha na zemi. Na jejich tradici navazovala celá exegeze ve spisech círevních otců, kteří pochopili, že vznik monoteistického jahvismu, judaismu, křesťanství a islámu by nebyl možný bez převzetí a následného přeformování starých mytických představ, v nichž byla víra v existenci nejvyšších božstev (a později Boha) velmi významná.

Po důkladném přečtení této práce mne napadají další souvislosti, které doktorandka místy naznačuje: Starověké boží soudy v panteonech a Boží soud, osudovost, věčný střet jahvistického monoteismu s přežívajícími kulty Ela a Baála v Kanaánu, jedním ze jmen Jahveho byl i Běl („Pán), problematika božských a Božích poslů a proroků aj.

Doktorandka děkuje na předsádce (s. 3) několika badatelům za „povzbuzující rozhovory“. Trochu mě mrzí, že v případě konsultací o klínopisných akkadských mytických textech nenalezla doktorandka cestu do Orientálního ústavu AV ČR, v.v.i. (Dr. J. Prosecký) a tak i přes poděkování kolegovi T. Maříkovi zcela opomenula mýty sumerské (nebeský sněm: unken-dingir-ra, unken-an-na), které jsou nejenom relevantní, ale v mnohých případech mají i lepší výpovědi o složení a funkci nebeského shromáždění božstev, než rozebírané a mnohdy nejasné ugaritské texty.

Facit: Předložená práce Mgr. Mlady Mikulicové přesahuje požadavky kladené na doktorskou disertační práci. Je kritická, obsahuje mnoho vlastních názorů i textových interpretací, má vynikající vědecký aparát a navíc je stylisticky pěkná a čtivá. Vřele ji doporučuji k obhajobě.

Praha, 18. dubna 2007

Prof. PhDr. Blahoslav Hruška, DrSc.
Husitská teologická fakulta UK Praha

Orientální ústav AV ČR, v.v.i.
Pod vodárenskou věží 4
182 08 Praha 8

Tel.: 2 6605 3521